

DOI <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2028-8-11-28>

УДК 37:929](477)''1917/1921''+37.015.31:172.15

Лариса Березівська,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
директор, головний науковий співробітник відділу педагогічного
джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної
бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського,
м. Київ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-5068-5234
e-mail: lberezivska@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІКА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921) ЯК ПІДГРУНТЯ І ДЖЕРЕЛО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ: ДІАЛОГ ПОКОЛІНЬ

Анотація. Актуалізовано біографії (життєтворчість) українських педагогів (В. Дурдуківський, Г. Іваниця, А. Крушельницький, О. Музиченко, І. Огієнко, С. Русова, І. Соколянський, І. Стешенко, П. Холодний, Я. Чепіга та ін.), які зробили вагомий внесок у збереження української ідентичності. Вони є прикладом для сучасного покоління і мають стати засобом національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Доведено, що українські педагоги 100 років тому, спираючись на європейську педагогічну думку та досвід, заклали цеглини національно-патріотичного виховання, а саме: ввели поняття «національне виховання», «національно-патріотичне виховання» (любов до України та прагнення її захищати, рідне оточення, відповідність психології, індивідуальності дитини); визначили мету (виховання громадянина незалежної держави України, єднання українського народу); принципи (дитиноцентризм; гуманізм; природовідповідність; культуровідповідність; індивідуальність; національна спрямованість; полікультурність; історична пам'ять та ін.); засоби (національна школа, мова навчання, українознавчі предмети (мова, література, історія, географія); присвячені відомим українським діячам літературно-музичні свята; екскурсії; лекції; гуртки; українські пісня, книга, бібліотека, театр, періодична преса, учнівські організації тощо). Ці стратегічні набутки почали впроваджуватися в освітню практику. Аргументовано, що якби ці педагоги не були репресовані сталінською системою, не загинули або не емігрували внаслідок російсько-більшовицької навали, то їхні педагогічні гуманістичні, національні

концепції були б реалізовані ще за їхнього життя. Нині життя та задуми українських педагогів про формування громадянина-патріота незалежної України потребують популяризації (введення їх до змісту педагогічних дисциплін під час підготовки та перепідготовки вчителів; відповідні біографічні дослідження і видання історичної довідкової, науково-популярної літератури; проведення науково-практичних, науково-інформаційних і культурно-освітніх заходів; створення цифрових біографічних ресурсів) з метою реконструкції історичної пам'яті українців. Порівняльний аналіз поглядів українських педагогів 1917–1921 рр. і положень концепції 2022 р. переконливо доводить їх суголосність і необхідність якнайшвидшого широкого впровадження в освітньо-науковий простір.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання дітей і молоді, педагогічна біографіка, біографії та творча спадщина українських педагогів, історія освіти України (1917–1921).

Постановка проблеми у загальному вигляді. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в Україні з дня проголошення її незалежності і особливо під час російсько-української війни як стратегічна проблема набула особливої актуальності в освітньо-науковому просторі зокрема, в українському суспільстві загалом. І не випадково. Як аргументує Василь Кремень, є цінності і традиції в суспільстві «непідвладні часу, незважаючи на серйозні зміни в сучасній цивілізації. Серед таких цінностей – почуття патріотизму, національної єдності». І особливо це важливо для України як держави, яка сьогодні героїчно відстоює свою незалежність і територіальну цілісність. Вагомою у цьому контексті є думка вченого: «патріотизм, національне єднання є самоцінними самі по собі. Але це ще й шлях до успішного розвитку України і заможного життя її громадян. Освіта як жодна інша сфера покликана і має усі можливості для гуртування нації» (Кремень, 2017, с. 6). Про це йдеться і у Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022): «...потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і

молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери» (*Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, 2022*). З огляду на це звернення до педагогічної біографіки доби Української революції (1917–1921) – епохи розбудови української державності після падіння Російської імперії, проведення реформи освіти на національних і демократичних засадах у скрутних суспільно-політичних реаліях і в умовах війни з російським більшовизмом – є доцільним для формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей. Окреслені хронологічні періоди подібні, бо в 1917–1921 рр. після повалення російського самодержавства відбувалося будівництво власної держави, національної системи освіти. Українські уряди і свідоме громадянство розгорнули роботу зі створення національної освіти, української школи, системи національно-патріотичного виховання дітей і молоді.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Як ми вже не раз писали, радянська історіографія нахабно і свідомо вилучила добу Української революції (1917–1921) з наукового дискурсу, сплюндрувала вагомі здобутки державотворення, розбудови української освіти на національних і демократичних засадах. Сучасна українська історіографія заповнила цю лакуну. Предметом наукових пошуків українських учених (Л. Березівська, Н. Гупан, М. Собчинська, Ю. Телячий та ін.) стали різні питання освіти у зазначений період (Березівська, 2011; Berezivska, 2023). Великий інтерес в умовах російсько-української війни до національно-патріотичного виховання дітей та молоді: історія, досвід, значення тощо. Хоча все це частково розглядалося (Л. Березівська, Г. Белан, С. Головчук, К. Кондратюк, Б. Крищук, І. Кучинська та ін.) (Березівська, 2016а; Березівська, 2016b), потребують відповідей актуальні нині питання: біографії яких діячів освіти і культури є прикладом національно свідомих

українців, чому і які ідеї вони пропонували щодо національного виховання громадян України? У світовій історіографії саме з окресленої проблеми праць немає, але є важливі методологічного характеру. Так, вчені Нової Шотландії Марніна Гонік, Сьюзан Уолш і Меріон Браун справедливо розглядають колективну біографію як метод дослідження (Gonick, Walsh & Brown, 2011). Іспанські вчені Хосеба Агірреазкуенага і Мікель Уркіхо підкреслюють зростання з 1990 р. інтересу до вивчення біографії як галузі історичної науки, важливості колективних біографій для поглиблення історичних досліджень з різних проблем (Agirreazkuenaga & Urquijo, 2015).

Мета та завдання статті. Актуалізувати біографічну інформацію та висвітлити ідеї відомих українських педагогів і громадських діячів про національно-патріотичне виховання дітей і молоді в добу Української революції як важливого складника сучасної педагогічної біографіки для збереження історичної пам'яті та консолідації українського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Педагогічна біографіка як носій національно-патріотичної свідомості

Передусім зазначимо, що ми розглядаємо педагогічну біографіку як складник історії освіти, багатовимірний феномен освіти і науки, компонент інформаційного ресурсу українського суспільства, міждисциплінарну галузь науки, тісно пов'язану з педагогікою, історією, бібліографією (Березівська, 2023, с. 27). У контексті заявленої теми педагогічну біографіку ми аналізуємо у двох площинах: біографії освітян (життя і діяльність) і їхні ідеї про національно-патріотичне виховання дітей та молоді. З огляду на це важливим є висновок Володимира Попика про біографіку як носій національно-патріотичної свідомості, оскільки вона «відіграла в Україні відчутно більшу й набагато важливішу роль, ніж у багатьох країнах з усталеною власною державністю, що мали вільні умови для розвитку національних культур» (Попик, 2021, с. 21).

Біографії українських педагогів як засіб національно-патріотичного

виховання

В умовах деколонізації українського гуманітарного простору актуалізується звернення саме до біографій українських педагогів і освітньо-громадських діячів, які вболівали і самовіддано творили національну освіту, нову українську школу як ґрунт демократичної незалежної держави України. Ми не мали на меті розкривати біографії відомих тогочасних українських педагогів. Представимо лише окремі штрихи до біографічних портретів тих, кого за радянської доби вилучили з педагогічного дискурсу.

Софія Русова (1856–1940) – педагогиня, громадсько-освітня діячка, письменниця, теоретикиня і практикуня у галузі дошкільного виховання, авторка підручників, одна з організаторок жіночого руху в Україні та за її межами, членкиня Центральної Ради, голова Всеукраїнської учительської спілки, очільниця департаменту дошкільної та позашкільної освіти у міністерстві освіти за гетьманату П. Скоропадського. Володимир Дурдуківський (1874–1938) – педагог, літературознавець, освітній і громадський діяч, член Центральної Ради й уряду Української Народної Республіки (далі – УНР). Олександр Музиченко (1875–1940) – педагог, викладач, директор різних закладів освіти, громадський діяч, автор праць із педагогіки, підручників, генеральний інструктор Генерального Секретаріату Освіти. Яків Чепіга (Зеленкевич) (1875–1938) – педагог, психолог, громадський діяч, методист, теоретик і практик початкового навчання, автор підручників. Петро Холодний (1876–1930) – учений-хімік, педагог, художник, державний і громадський діяч, міністр народної освіти УНР. Іван Соколянський (1889–1960) – учений, педагог у галузі дефектології, автор оригінальної методики навчання сліпоглухонімих. Григорій Іваниця (1892–1938) – педагог, автор підручників з української мови та читанок для трудової школи, шкіл для дорослих, посібників із методики навчання української мови та перекладознавства. Іван Огієнко (1882–1972) –

мовознавець, педагог, теолог, громадський діяч, міністр народної освіти й мистецтв (грудень 1918), згодом – міністр віросповідань, викладач курсу лекцій з історії української мови, автор програм навчання української мови й української граматики для початкової школи, орфографічного словника рідної мови. Антін Крушельницький (1878–1941) – педагог, письменник, перекладач, літературознавець, публіцист, громадський і політичний діяч, автор підручників і посібників для українських шкіл, міністр освіти УНР (квітень–серпень 1919). Іван Стешенко (1837–1918) – педагог, викладач, літературознавець, письменник, державний і громадський діяч, перший міністр освіти УНР, сприяв відкриттю українських шкіл, запровадженню української мови у всі сфери життя.

У 1917 р. це були духовно зрілі з гарною освітою, знанням кількох іноземних мов, педагогічним досвідом, усталеним світоглядом люди переважно 35-45 років. Найстарша серед них – С. Русова (61 р.), наймолодший – І. Соколянський (28 р.). Що їх об'єднувало? По перше, – відданість професії. Це педагоги (вчителі і викладачі), вчені, директори різних закладів освіти, державні та громадсько-освітні діячі, автори праць із педагогіки, підручників і посібників та ін. По-друге, – любов до України. Загартовані у баталіях за відродження української школи, опираючись антинаціональній політиці російського самодержавства, вони наполегливо і невтомно творили національну освіту в добу Української революції: розробили нормативні документи; теоретичні основи національно-патріотичного виховання українського народу, що відображено у їхніх статтях; писали програми, підручники і посібники для українських закладів освіти; відкривали українські заклади освіти, запроваджували українську мову, літературу, історію тощо (Березівська, 2023).

Національно-патріотичне виховання як поняття

Українські педагоги ввели до наукового обігу терміни «виховання на національних підвалинах» (С. Русова), «національне виховання»

(О. Дорошкевич, В. Дурдуківський, О. Левитський, О. Музиченко, І. Стешенко, Я. Чепіга та ін.), «національне або патріотичне виховання» (І. Невеселий та ін.) (Дорошкевич, 1918, с. 53; Невеселий, 1918–1919, с. 73; Левитський, 1918, с. 205–206; Русова, 1917, с. 5). Всеохопним є тлумачення поняття «національне виховання» О. Музиченка, – «...любов крізь школу до всієї рідної культури і народу» (Музиченко, 1918–1919с, с. 204).

Так, Софія Русова вважала, що *виховання на національних підвалинах* – це виховання «на принципах наближення до рідного оточення дитини» (Русова, 1917, с. 5). На її думку, для «виховання вільної, свідомої дужої нації» важливо педагогічно розбудувати «вільну національну школу» (Русова, 1917, с. 5). Такої ж думки був і О. Музиченко «...психологічна школа не може не брати матеріалу для навчання з рідного, оточуючого дитину життя, тобто буде *національною у високому розумінні цього слова*, тобто єдиною внутрішньо, а не тільки за зовнішньою організацією» (Музиченко, 1918-1919б, с. 88–89). О. Левитський аргументував, що «*національне виховання – це найперша вимога передової педагогії*», – це вшанування звичаїв, побуту, серед якого росте дитина, навчання українських дітей рідною мовою (Левитський, 1918, с. 205–206). О. Дорошкевич називав *національне виховання* «сучасним гаслом української педагогіки» (Дорошкевич, 1918, с. 48). І. Невеселий утотожнював поняття «національний» і «патріотичний» і доводив, що «коли народ є виплеканий національним або патріотичним вихованням, той народ є сильний і могутній» (Невеселий, 1918-1919, с. 73). О. Дорошкевич також розумів під національним вихованням «палку любов до рідного краю і бажання наложити головами за щастя і долю його» (Дорошкевич, 1918, с. 47).

Прикметно, що завдання національного виховання, тобто «виховання дітей в повазі до нового ладу в Україні, до нашого відродження краю», було задекларовано у Циркулярі до директорів середніх шкіл всіх відомств та

інспекторів вищих початкових, торгових та інших шкіл України (далі – циркуляр) (1918), розробленому під очільництвом генерального секретаря народної освіти І. Стешенка (Стешенко, 1918, с. 72). Для порівняння звернемося до сучасного поняття «національно-патріотичне виховання» – «...формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави» (*Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, 2022*). Отже, наведені ідеї українських педагогів суголосні із сучасним трактуванням поняття «національно-патріотичне виховання».

Закордонний досвід як підґрунтя національно-патріотичного виховання в ідеях педагогів

Як і нині, українські педагоги і освітяни понад 100 років тому розробляли теоретичні основи національно-патріотичного виховання, спираючись на європейську педагогічну думку. Важливим є теоретичний висновок С. Русової про сутнісні ознаки поняття від національного до глобального: «у педагогіці не може бути загальних світових шаблонів, за якими утворюється навчання, виховання, на яких ставиться школа: є один науковий принцип – школа скрізь повинна відповідати психології дітей, їх індивідуальним нахилам і задовольняти місцеві потреби людності» (Русова, 1917, с. 4). Вона вважала, що «наука в національній школі легко зацікавить дітей, бо розпочинається від близького, відомого дітям оточення і веде їх поволі від рідної хати, рідного села далі у світовий простір, знайомить їх з усім білим світом і це усе зрозумілою рідною мовою» (Русова, 1917, с. 5).

І справді, як свідчить історія, і про це пише педагогиня, «де тільки народ прокидався, відроджувався від занедбання, з-під утисків, він перш за все утворював свою рідну школу, давав національний напрям вихованню й навчанню...» (Русова, 1917, с. 5). Вона підкріплювала свої міркування

аргументами зі історії слов'янських народів таких як чехи, болгари щодо створення школи з рідною викладовою мовою. Водночас С. Русова застерігала: «Не треба переймати всіх деталей зразкових шкіл у інших народів, ні, кожний народ має утворити свою власну школу; згідно з найновішими принципами педагогії, але цілком своєрідну, національну школу, зі своїми особливими рисами, у своїх життєвих потребах і формах свого власного національного життя» (Русова, 1923, с. 26).

На підтвердження своїх поглядів І. Невеселий апелював до досвіду європейських країн про необхідність національно-патріотичного виховання учнів. Він дійшов висновку, що народи Англії, Франції, Німеччини стали могутніми завдяки національному або патріотичному вихованню. Його висновки ґрунтувалися на ідеях відомих педагогів і філософів, як-от: Й. Фіхте, Й. Песталоці, Я. Коменський, Ф. Дістервег, П. Наторп. Зокрема, щодо методів виховання та ролі педагогів в їх реалізації (Невеселий, 1918–1919, с. 74). Він переконливо стверджував, що кожний педагог має поставити за мету «розвинути в українському народі його волю, розум і душу для його ж щастя, добробуту і слави, словом – для себе і через себе» (Невеселий, 1918–1919, с. 76).

Засоби національно-патріотичного виховання

Провідним засобом національно-патріотичного виховання є *національна школа*. Г. Іваниця вважав, що ця думка «об'єднала найкращих представників народу в міцній праці на користь рідної країни. І ніщо не може припинити цього руху, цієї праці, ніщо не зможе розвіяти тих думок і надій, що довели до світлого відродження» (Іваниця, 1918–1919, с. 99). Надзвичайно важливим є міркування С. Русової про рідну школу як засіб виховання громадянської свідомості (Русова, 1917, с. 5). П. Холодний дійшов висновку щодо змісту освіти як основи національного виховання: «ми створимо національну школу, зміст якої відповідатиме також вимогам педагогічної науки» (Холодний, 1917, с. 67). Суголосним є умовивід

О. Музиченка: «Так збудована школа по своєму внутрішньому змістові буде і національною (Музиченко, 1918–1919b, с. 144). На ключовій ролі школи у творенні власної незалежної держави, зокрема поверненні українському народові його історичної спадщини, підведенні національного фундаменту під «державний будинок» акцентував В. Дурдуківський (Дурдуківський, 1918, с. 146).

В контексті окресленої проблеми серцевинною є думка про *рідну* мову як найголовніший засіб виховання. Так, С. Русова вважала рідну мову підвалиною націоналізації школи (Русова, 1917, с. 6). І. Соколянський міркував, що «вимоги рідної мови для школи – то перша начальна потреба часу і всіма засобами ми будемо цього домагатись, але зрозуміла й тривога тих, що в занедбанні питання про мову поза межами школи вбачають велику шкоду всьому нашому культурно-національному розвитку» (Соколянський, 1917, с. 7–10). Тобто, рідна мова має панувати в усіх сферах суспільства. О. Левицький висловив ідею про рідну мову як головний засіб національного виховання: «Мова – це найживіша на найміцніша сув'язь, що єднає і минулі, і теперішні, і майбутні покоління в одну, якусь велику, історичну живу суцільність. Мова не тільки виявляє через себе здатність народу до життя, вона є – саме життя...» (Левитський, 1918, с. 205–206). Яків Чепіга, також доводив, що національного виховання потрібно домагатися засобами запровадження рідної мови в освіту (Чепіга, 1917, с. 81). І. Огієнко застерігав, що «...поки живе мова – й житиме народ, яко національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом» (Огієнко, 1991, с. 239–240)

О. Дорошкевич вважав підвалиною національного виховання *українознавство* (Дорошкевич, 1917). О. Приходько доводив необхідність створення *українських бібліотек*, відродження *української пісні* загалом, в школі зокрема, як відображення історії українського народу. Він запропонував створення *національних хорів* як «свята української пісні», що «матимуть велике виховуюче значення» (Приходько, 1917, с. 93).

О. Дорошкевич пропонував створити *Всеукраїнську юнацьку спілку*, яка об'єднала б шкільні юнацькі спілки довкола українізації школи (Дорошкевич, 1918). П. Клепатський згадував про *дитячі іграшки* «як найтісніший зв'язок з національністю» (Клепатський, 1918–1919, с. 82–83).

Вартує уваги думка А. Крушельницького про важливість підготовленого *українського вчителя, української книжки, бібліотеки*. Він писав: «українська школа без відповідно приготованого вчителя, без шкільних книжок і приладів (карт, образів і інших наглядних приладів), без книжок для шкільного і домашнього читання, без книжок до бібліотек, без шкільних бібліотек взагалі, бо книжка на Україні стала великою цінністю, а книжка для школи і шкільної молодіжи ще більшою» (Крушельницький, 1920, с. 162).

З метою національно-патріотичного виховання В. Дурдуківський пропонував проводити *шкільні дитячі ранки й вечірки, свята, присвячені визначним національним діячам, українським письменникам і великим історичним подіям*. Переконливо звучить його думка: «Здається, нема потреби довго говорити про велике значення рідної літератури, рідного слова в справі національного виховання дітей, в справі утворення міцного національного ґрунту» (Дурдуківський, 1918, с. 146).

Національні педагогічні засоби виховання і навчання узагальнено у кількох працях Софії Русової, а саме: рідна викладова мова, навчальні програми історії, географії, народного мистецтва (музика, співи, орнаментика) України (Русова, 1917, с. 6); українська книжка, бібліотека, екскурсія, музей (Русова, 1918, с. 226).

Комплексно було представлено заходи для реалізації національно-патріотичного виховання і на державному рівні у Циркулярі до директорів середніх шкіл усіх відомств та інспекторів вищих початкових, торгових та інших шкіл України (1918), а саме: запровадження в кожній школі української мови та українознавства; створення шкільних гуртків для

позашкільного вивчення української літератури, історії тощо; заснування українських бібліотек; влаштування в школах театральних вистав на основі творів найкращих письменників; організація літературно-вокальних вечірок; проведення лекцій з української декламації; організація екскурсій до історичних місць; організація учнівських організацій на національному ґрунті (Стешенко, 1918, с. 72–73).

Як бачимо, в основі державного документа – ідеї українських педагогів, ідеї, які, за їхнього життя не були реалізовані повною мірою через відомі трагічні причини – поразку Української революції і захоплення російськими більшовиками України. Після поразки Української революції, про що писали раніше, українські освітяни розділилися на дві когорти. Одні, – С. Русова, І. Огієнко та ін. через переслідування і несприйняття радянської ідеології змушені були емігрувати, де й надалі провадили наукову та викладацьку діяльність. Інші, – Г. Іваниця, О. Музиченко, Я. Чепіга та ін., повіривши радянській владі, зокрема у наміри розвивати українську освіту на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду, і далі працювали на науково-освітній ниві у радянській Україні у 20-х – на початку 30-х років 20 ст. Проте їх репресували, вони стали жертвами сталінської тоталітарної системи, за антирадянські погляди та обстоювання розвитку української школи, національної освіти та виховання (Березівська, 2023).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, біографії (життєтворчість) українських педагогів і громадських діячів, які зробили вагомий внесок у збереження української ідентичності, і є прикладом для сучасного покоління, мають стати сьогодні засобом національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Потрібно визнати, що українські педагоги ще 100 років тому розробили з опертям на європейську педагогічну думку і досвід теоретичні основи проблеми національно-патріотичного виховання, а саме: суть понять «національне виховання», «національно-патріотичне виховання» (любов до України і бажання її захищати, рідне оточення, основа педагогіки, відповідність психології

дитини, її індивідуальності); мету (виховання громадянина незалежної держави України, єднання українського народу); принципи (дитиноцентризм; гуманізм; природовідповідність; культуровідповідність; індивідуальність; національної спрямованості; полікультурності; історичної пам'яті та ін.) і засоби національного виховання (українська школа, українська мова навчання, українознавчі предмети (українська мова і література, історія і географія України); позанавчальна робота і позашкільна освіта (присвячені відомим українським культурним діячам літературно-музичні свята; екскурсії; лекції; гуртки; українські пісня, книга, бібліотека, театр, періодична преса, учнівські організації тощо); стратегічне і життєдаєне значення для розбудови української державності. Ці теоретичні набутки впливали на тогочасну державну освітню політику українських урядів, їх почали втілювати в освітню практику.

Спробуємо уявити, що цих педагогів не репресувала сталінська система (звернемо увагу на рік смерті) або їх не вбили, чи вони не емігрували через російську більшовицьку навалу. А їхні педагогічні гуманістичні, національні концепції, закорінені на демократичних принципах та європейських цінностях, перспективні ідеї щодо української освіти втілено за їхнього життя. Так не сталося з відомих трагічних причин. Проте нині життя та задуми українських освітян про національно-патріотичне виховання, тобто формування громадянина-патріота незалежної України, маємо всіляко популяризувати (введення їх до змісту педагогічних дисциплін у структурі професійної підготовки та перепідготовки педагогів; освітнього процесу всіх закладів освіти; відповідні біографічні дослідження і видання історичної довідкової, науково-популярної літератури; проведення науково-практичних, науково-інформаційних і культурно-освітніх заходів; створення цифрових біографічних ресурсів) з метою реконструкції історичної пам'яті українців, подолання усталених радянських стереотипів, збереження української нації, зміцнення України у

світовому, передусім європейському просторі. Порівняльний аналіз міркувань українських педагогів 1917–1921 рр. і положень Концепції 2022 р. переконливо доводить їх суголосність і необхідність якнайшвидшого широкого впровадження задля зміцнення незалежної держави України у європейському просторі. Подальшого дослідження потребують національно-патріотичні ідеї українських педагогів – вимушених емігрантів, висловлені далеко від Батьківщини, але з Україною в серці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Березівська, Л. Д. (2011). *Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: документи, матеріали і коментарі: хрестоматія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. ЛНУ ім. Тараса Шевченка. <https://lib.iitta.gov.ua/9770/>.
- Березівська, Л. Д. (2016a). Ідея національно-патріотичного виховання школярів у добу Української революції: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920). *Рідна школа*, 1, 57–62.
- Березівська, Л. Д. (Голов. ред.). (2016b). *Українські педагоги про національно-патріотичне виховання: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару*. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=кРАїнські-педагоги-про-націОНАЛЬНО-п>.
- Березівська, Л. Д. (2023). Педагогічна біографіка України як носій національно-патріотичної свідомості: діалог поколінь. У *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання: збірник тез методологічного семінару* (с. 26–28). НАІР. <https://lib.iitta.gov.ua/735035/>.
- Дорошкевич, О. (1917). Огляд життя середньої школи. *Вільна українська школа*, 2, 98–108.
- Дорошкевич, О. (1918). Огляд життя середньої школи. *Вільна українська школа*, 5-6, 47–53.
- Дурдуківський, В. (1918). Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Тараса Шевченка. *Вільна українська школа*, 7, 145–156.
- Іваниця, Г. (1918-1919). На порозі нової школи: (кілька побіжних заміток до реформи школи на Вкраїні). *Вільна українська школа*, 8-9, 92–99.
- Клепатський, П. (1918-1919). Дитячі іграшки, їх психологічне і педагогічне значення. *Вільна українська школа*, 2, 80–87.
- Кремень, В. Г. (2017). Вступ. У В. Г. Кремень (Голов. ред.), *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики: (до 25-річчя НАПН України)* (с. 6–7). Сам. https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/Zbirnik_NAPN_Ukr.pdf.
- Крушельницький, А. (1920). Чергові завдання Українського Уряду і громадянства в справі шкільництва. *Воля*, 1(4), 161–166. https://chtyvo.org.ua/authors/Krushelnytskyi_Antin/Cherhovi_zavdannia_Ukrainskoiu_Uriadu_i_hromadianstva_v_sprav_i_shkilnytstva/.
- Левитський, О. (1918). Про навчання рідної мови в українській початковій школі. *Вільна українська школа*, 8-9, 201–206.
- Міністерство освіти і науки України. (2022, Червень 6). *Концепція національно-*

- патріотичного виховання в системі освіти України: затверджено наказом № 527. <https://drive.google.com/file/d/1B-dJsxlJlNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view>.
- Музиченко, О. (1918–1919а). До історії єдиної школи на Україні. *Вільна українська школа*, 8–9, 143–145.
- Музиченко, О. (1918–1919б). Питання про єдину школу на Україні. *Вільна українська школа*, 8–9, 85–89.
- Музиченко, О. (1918–1919с). Реформа школи чи шкільна реформація? *Вільна українська школа*, 4, 201–207; 6–7, 3–10.
- Невеселий, І. (1918–1919). Для себе й через себе. *Вільна українська школа*, 2, 73–76.
- Огієнко, І. (1991). *Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу: курс, читаний в Українському народному університеті* (Репр. відтворення вид. 1918 р.). Абрис. <http://irbis-nbu.gov.ua/ulib/item/UKR0001566>.
- Попик, В. І. (Відп. ред.). (2021). *Українська біографіка XXI століття: мозаїка контекстів і форм: колективна монографія*. НБУ ім. В. І. Вернадського.
- Приходько, О. (1917). Організація народних хорів по Україні. *Вільна українська школа*, 2, 91–94.
- Русова, С. (1917). Націоналізація школи. *Вільна українська школа*, 1, 3–7.
- Русова, С. (1918). Позашкільна освіта. *Вільна українська школа*, 8–9, 226–227.
- Русова, С. Ф. (1923). *Єдина діяльна (трудова) школа: вступна лекція на кафедрі педагогіки*. Українське видавництво в Катеринославі.
- Соколянський, І. (1917). На педагогічні теми. *Вільна українська школа*, 1, 7–10.
- Стешенко, І. (1918). Циркуляр до директорів середніх шкіл всіх відомств та інспекторів вищих початкових, торгових та інших шкіл України. *Вільна українська школа*, 5–6, 72–73.
- Страйгородська, Л. І., Пономаренко, Л. О., Тарнавська, С. В., Вербова, В. В., Кропачева, Н. М., & Мушка, І. В. (Упоряд.). (2019). *Національно-патріотичне виховання в Україні: науково-допоміжний бібліографічний покажчик*. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. <https://lib.iitta.gov.ua/716673/>.
- Холодний, П. (1917). Єдина школа. *Вільна українська школа*, 2, 65–68.
- Чепіга, Я. (1917). Соціалізація народної освіти. *Вільна українська школа*, 2, 74–83.
- Agirreazkuenaga, J., & Urquijo, M. (2015). Collective Biography and Europe's Cultural Legacy. *The European Legacy. Toward New Paradigms*, 20(4), 373–388. <https://doi.org/10.1080/10848770.2015.1019216>.
- Berezivska, L. D. (2023). Pedagogical discourse on the new Ukrainian school 1917–1921: using newly gained independence to reach out to the world's ideas after the fall of the Russian Empire. *History of Education*, 52(1), 17–31. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2022.2126532>.
- Gonick, M., Walsh, S., & Brown, M. (2011). Collective Biography and the Question of Difference. *Qualitative Inquiry*, 17(8), 741–749. <https://doi.org/10.1177/1077800411421118>.

REFERENCES

- Berezivska, L. D. (2011). *Reforms of school education in Ukraine in the 20th century: documents, materials and comments: textbook: study guide for students of higher educational institutions*. LNU im. Tarasa Shevchenka. <https://lib.iitta.gov.ua/9770/> [in Ukrainian].
- Berezivska, L. D. (2016a). The idea of national-patriotic education of schoolchildren in the Ukrainian Revolution Period: on materials of the ukrainian pedagogical “Vilna Ukrainaska Shkola” journal (1917–1920). *Ridna shkola*, 1, 57–62 [in Ukrainian].
- Berezivska, L. D. (Chief ed.). (2016b). *Ukrainian teachers on national and patriotic education: a collection of materials of the All-Ukrainian scientific and practical seminar*. DNPB

- Ukrainy im. V. O. Sukhomlynsko. <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=країнські-педагоги-про-національно-п> [in Ukrainian].
- Berezivska, L. D. (2023). Pedagogical biography of Ukraine as a carrier of national-patriotic consciousness: a dialogue of generations. In *National-patriotic education of children and youth in the conditions of martial law and post-war reconstruction of Ukraine: strategies and tasks: a collection of theses of the methodological seminar* (pp. 26–28). NAIR. <https://lib.iitta.gov.ua/735035/> [in Ukrainian].
- Doroshkevych, O. (1917). An overview of secondary school life. *Vilna ukrainska shkola*, 2, 98–108 [in Ukrainian].
- Doroshkevych, O. (1918). An overview of secondary school life. *Vilna ukrainska shkola*, 5–6, 47–53 [in Ukrainian].
- Durdukivskiy, V. (1918). Materials for school mornings and parties in memory of Taras Shevchenko. *Vilna ukrainska shkola*, 7, 145–156 [in Ukrainian].
- Ivanytsia, H. (1918–1919). On the threshold of a new school: (a few cursory notes on school reform in Ukraine). *Vilna ukrainska shkola*, 8–9, 92–99 [in Ukrainian].
- Klepatskiy, P. (1918–1919). Children's toys, their psychological and pedagogical significance. *Vilna ukrainska shkola*, 2, 80–87 [in Ukrainian].
- Kremen, V. H. (2017). The introduction. In V. H. Kremen (Chief ed.). *Scientific support for the development of education in Ukraine: actual problems of theory and practice: (to the 25th anniversary of the NAES of Ukraine)* (pp. 6–7). Sam [in Ukrainian]. https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/Zbirnik_NAPN_Ukr.pdf.
- Krushelnytskyi, A. (1920). Current tasks of the Ukrainian Government and citizenship in the matter of schooling. *Volia*, 1(4), 161–166. https://chtyvo.org.ua/authors/Krushelnytskyi_Antin/Cherhovi_zavdannia_Ukrainskoiu_Uriadu_i_hromadianstva_v_spravi_shkilnytstva/ [in Ukrainian].
- Levytskyi, O. (1918). About the teaching of the native language in the Ukrainian primary school. *Vilna ukrainska shkola*, 8–9, 201–206 [in Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022, June 6). *The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine: approved by Order No. 527*. <https://drive.google.com/file/d/1B-dJxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view> [in Ukrainian].
- Muzychenko, O. (1918–1919a). To the history of the only school in Ukraine. *Vilna ukrainska shkola*, 8–9, 143–145 [in Ukrainian].
- Muzychenko, O. (1918–1919b). The question about the only school in Ukraine. *Vilna ukrainska shkola*, 8–9, 85–89 [in Ukrainian].
- Muzychenko, O. (1918–1919c). Is the School reform or school reformation? *Vilna ukrainska shkola*, 4, 201–207; 6–7, 3–10 [in Ukrainian].
- Neveselyi, I. (1918–1919). For yourself and through yourself. *Vilna ukrainska shkola*, 2, 73–76 [in Ukrainian].
- Ohienko, I. (1991). *Ukrainian culture: a short history of the cultural life of the Ukrainian people: a course taught at the Ukrainian People's University* (Repr. reprod. of the 1918 ed.). Abrys. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001566> [in Ukrainian].
- Popyk, V. I. (Resp. ed.). (2021). *Ukrainian biography of the 21st century: a mosaic of contexts and forms: a collective monograph*. NBU im. V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].
- Prykhodko, O. (1917). Organization of folk choirs in Ukraine. *Vilna ukrainska shkola*, 2, 91–94 [in Ukrainian].
- Rusova, S. (1917). School nationalization. *Vilna ukrainska shkola*, 1, 3–7 [in Ukrainian].
- Rusova, S. (1918). Extracurricular education. *Vilna ukrainska shkola*, 8–9, 226–227 [in Ukrainian].
- Rusova, S. F. (1923). *The only active (labor) school: an introductory lecture at the Department of Pedagogy*. *Ukrainske vydavnytstvo v Katerynoslavi* [in Ukrainian].
- Sokolianskiy, I. (1917). On pedagogical topics. *Vilna ukrainska shkola*, 1, 7–10 [in Ukrainian].

- Steshenko, I. (1918). Circular to directors of secondary schools of all departments and inspectors of higher primary, trade and other schools of Ukraine. *Vilna ukrainska shkola*, 5–6, 72–73 [in Ukrainian].
- Straihorodska, L. I., Ponomarenko, L. O., Tarnavska, S. V., Verbova, V. V., Kropocheva, N. M., & Mushka, I. V. (Comps.). (2019). *National-patriotic education in Ukraine: scientific and auxiliary bibliographic index*. DNPB Ukrayny im. V. O. Sukhomlynskoho. <https://lib.iitta.gov.ua/716673/> [in Ukrainian].
- Kholodnyi, P. (1917). The only school. *Vilna ukrainska shkola*, 2, 65–68 [in Ukrainian].
- Chepiha, Ya. (1917). Socialization of public education. *Vilna ukrainska shkola*, 2, 74–83 [in Ukrainian].
- Berezivska, L. D. (2023). Pedagogical discourse on the new Ukrainian school 1917–1921: using newly gained independence to reach out to the world’s ideas after the fall of the Russian Empire. *History of Education*, 52(1), 17–31. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2022.2126532>.
- Agirreazkuenaga, J., & Urquijo, M. (2015). Collective Biography and Europe’s Cultural Legacy. *The European Legacy. Toward New Paradigms*, 20(4), 373–388. <https://doi.org/10.1080/10848770.2015.1019216>.
- Gonick, M., Walsh, S., & Brown, M. (2011). Collective Biography and the Question of Difference. *Qualitative Inquiry*, 17(8), 741–749. <https://doi.org/10.1177/1077800411421118>.

Larysa Berezivska,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Corresponding Member of the NAES of Ukraine,
Director, Head Researcher of the Department of Pedagogical Source
Studies and Biographistics of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational
Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID: 0000-0002-5068-5234
e-mail: lberezivska@ukr.net

**PEDAGOGICAL BIOGRAPHY OF UKRAINIAN REVOLUTION
PERIOD (1917–1921) AS A GROUND AND SOURCE FOR
NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION OF CHILDREN AND
YOUTH: DIALOGUE OF GENERATIONS**

Abstract. The biographies (life works) of Ukrainian teachers (V. Durdukivskyi, H. Ivanytsia, A. Krushelnyskyi, O. Muzychenko, I. Ohienko, S. Rusova, I. Sokolianskyi, I. Steshenko, P. Kholodnyi, Y. Chepiha, etc.) who made a significant contribution to the safeguarding the Ukrainian identity are actualised. Such individuals serve as exemplars for the contemporary generation and should become a means of national and patriotic education of children and youth. It has been demonstrated that Ukrainian educators from a century ago, drawing upon European pedagogical thought and experience, laid the bricks of national and patriotic education, namely they introduced the concepts of «national education», «national and patriotic education» (love for Ukraine and the desire to

defend it, native environment, conformity to the child's psychology and personality); determined the goal (education of a citizen of the independent state of Ukraine, unity of the Ukrainian people); principles (child-centredness; humanism; naturalness; cultural relevance; individuality; national orientation; multiculturalism; historical memory, etc.); means (national school, language of instruction, Ukrainian studies subjects (language, literature, history, geography); literary and musical festivals dedicated to famous Ukrainian figures; excursions; lectures; clubs; Ukrainian songs, books, libraries, theatre, periodicals, student organisations, etc.) These strategic achievements began to be implemented in educational practice. It is argued that if these educators had not been repressed by the Stalinist system, had not died or emigrated as a result of the Russian-Bolshevik invasion, their pedagogical humanistic and national concepts would have been implemented during their lifetime. Currently, the lives and ideas of Ukrainian educators about the formation of a citizen-patriot of an independent Ukraine need to be popularised (inclusion in the content of pedagogical disciplines during teacher training and retraining; relevant biographical research and publication of historical reference, popular science literature; scientific and practical, scientific, informational, cultural and educational events; creation of digital biographical resources) in order to reconstruct the historical memory of Ukrainians. A comparative analysis of the views of Ukrainian educators of 1917–1921 and the provisions of the 2022 Concept convincingly proves their coherence and the need for early widespread implementation in the educational and scientific space.

Keywords: national and patriotic education of children and youth, pedagogical biography, biographies and creative heritage of Ukrainian educators, history of education in Ukraine (1917–1921).